Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények, Miskolc, XIX. évfolyam, 1. szám (2026), pp. 28–37.
https://doi.org/10.32977/anyk.2026.003

KREATIVITÁS MINT FORDÍTÓI DÖNTÉSHOZATAL. ELIAS CANETTI *DIE GERETTETE ZUNGE* MAGYAR FORDÍTÁSÁNAK ELEMZÉSE A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA TÜKRÉBEN

CREATIVITY AS TRANSLATOR DECISION-MAKING. ANALYSIS OF THE HUNGARIAN TRANSLATION OF ELIAS CANETTI'S DIE GERETTETE ZUNGE IN LIGHT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

BAZSÓNÉ SŐRÉS MARIANNA[1]

Absztrakt: Elias Canetti *Die gerettete Zunge* című önéletrajzi regénye a nyelvhez, emlékezethez és identitáshoz való viszony révén különösen alkalmas a műfordítói kreativitás vizsgálatára. A szöveg narratív hangja és kulturális rétegzettsége olyan fordítói döntéseket igényel, amelyek túlmutatnak a nyelvi megfeleltetésen, és az értelmezés szintjén válnak meghatározóvá. A tanulmány a regény magyar fordításának egyes részleteit veti össze mesterséges intelligencia által generált fordításváltozatokkal, abból a célból, hogy feltárja: miben ragadható meg a műfordítói kreativitás, és hol húzódik a statisztikai valószínűségeken alapuló nyelvgenerálás határa. Az elemzés különös figyelmet fordít a mondatszerkesztésre, a Canettire jellemző elhallgatásokra, valamint a kulturálisan terhelt elemek fordítására, melyeken keresztül rávilágít arra, hogy a kreativitás a műfordításban nem önkényes újrateremtés, hanem felelős, kontextusérzékeny döntések sorozata. A tanulmány amellett érvel, hogy a mesterséges intelligencia a műfordításban nem versenytárs, hanem tükör, amely megmutatja, hol húzódik az automatizálhatóság határa, és mi teszi a műfordítást alapvetően emberi alkotótevékenységgé.

Kulcsszavak: *műfordítás, fordítói kreativitás, mesterséges intelligencia, kulturális rétegzettség*

Abstract: Elias Canetti's autobiographical novel *Die gerettete Zunge (The Tongue Set Free)* is particularly suited to examining the creativity of literary translators through its relationship to language, memory, and identity. The narrative voice and cultural complexity of the text require translational decisions that go beyond linguistic equivalence and become decisive at the interpretive level. This paper compares details of the Hungarian translation of the novel with AI-generated translations in order to explore how literary translation creativity can be captured and where the limits of statistical language generation lie. The analysis pays particular attention to sentence structure, Canetti's characteristic silences in the text, and the translation of culturally charged elements, highlighting that creativity in literary translation is not arbitrary recreation, but a series of responsible, context-sensitive decisions. The study argues that artificial intelligence is not a competitor in literary translation, but rather a mirror that

[1] BAZSÓNÉ DR. SŐRÉS MARIANNA
egyetemi docens
Miskolci Egyetem BTK MFI
Német Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszék
marianna.bazsone.sores@uni-miskolc.hu

shows where the limits of automation lie and what makes literary translation a fundamentally human creative activity.

Keywords: *literary translation, translator creativity, artificial intelligence, cultural stratification*

1. A forrásnyelvi szöveg műfajának szerepe a fordítási folyamatban

Elias Canetti *Die gerettete Zunge* című önéletrajzi regénye a nyelvhez, emlékezethez és identitáshoz való viszony révén különösen alkalmas a műfordítói kreativitás vizsgálatára. A szöveg narratív hangja és kulturális rétegzettsége olyan fordítói döntéseket igényel, amelyek túlmutatnak a nyelvi megfeleltetésen, és az értelmezés szintjén válnak meghatározóvá.

Mielőtt a mű fordításának szentelnénk a figyelmünket, említsük meg az önéletrajzi regény irodalomban betöltött sajátos szerepét és azt, hogy a műfaji meghatározás az irodalomtudósok körében milyen vitákat váltott ki. Hibrid formája miatt Georg Misch „kaméleonszerű" (Misch 1989: 40) műfajnak nevezte, melyben az igazság nem a részletekben rejlik, hanem az egészben, amely „több, mint a részek összessége" (Misch 1989: 45). Az önéletrajz legvalóságosabb eleme, a szellem, a „stílusban" válik kézzelfoghatóvá, azaz abban, „ahogyan az önéletrajzíró egész életét értelmezi; a bemutatás felépítésében, az anyag kiválasztásában és a fontos és a nem fontos között a súlyok elosztásában" (Misch 1989: 45). Georges Gusdorf az önéletrajzot elsősorban irodalmi formaként, műalkotásként kezeli, amely az emberről szól. Ez az oka annak, hogy a tények igazsága alárendelődik az ember igazságának. „A beszámoló egy ember önmagáról szóló tanúságtételét adja nekünk" – mondja. Az önéletrajz azonban nemcsak történelmi dokumentum, hanem műalkotás is, amelynek üzenetét „a stílus harmóniája és a képek szépsége" (Gusdorf 1966: 141) egészíti ki.

Az emlékezés és a felejtés folyamata az önéletrajzban a produkciós folyamat lényeges tényezőjét képezi. Canetti erőssége abban rejlik, hogy emlékeit tárolja, és a tároltakat mesteri módon alakítja. Szemünk előtt építi fel újra világát. Elsősorban lenyűgöző a rendkívüli memóriája, amellyel mindent meg tudott jegyezni, amit látott és hallott. Az emlékező mindig jelen van, amikor másokról képet alkot, de nem áll a középpontban. Az irodalmi szöveg e sajátosságai a fordítót összetett kihívás elé állítják, mivel amennyiben feltétlen bizalommal van a szerző emlékezőképessége, valamint stílus- és formaérzéke iránt, könnyen a forrásszöveghez való túlzott ragaszkodás csapdájába eshet, és a művet gyanútlanul, pusztán szöveghű módon ülteti át a célnyelvre. Az irodalmi szövegek fordítása alapvetően eltér más szövegtípusok fordításától, amelynek elsődleges oka a szövegekben rejlő többértelműség és értelmezési nyitottság. Bár a művészi szöveg átültetése a célnyelvre „a művészetek mostohagyermeke" (Horváth 2022: 237), a szerzőéhez hasonló alkotói teljesítményt követel meg a fordítótól, miközben egyidejűleg elvárja az eredeti műhöz való szoros kapcsolódást. Ennek következtében a fordító folyamatos döntési helyzetekkel szembesül, amelyeket gyakran intuitív módon, szakmai tapasztalatára és nyelvi kompetenciájára támaszkodva old meg. Mindenképpen sokrétű a fordító feladata, hiszen

tevékenysége egyszerre receptív és produktív, nyelvi és egyben irodalmi folyamat (Bazsóné 2024: 118). Horváth Géza megfogalmazásában a műfordítás „de-konstrukció és re-konstrukció" (Horváth 2022: 239), mely folyamatban a fordító részeire szedi a forrásnyelvet és a célnyelven újraépíti azt. A műfordítás ott kezdődik, ahol a fordítónak „valami személyes pluszt, valami egyéni ízlést, szubjektív művészi erőt is érvényesítenie kell a feladat megoldásában". (Kardos 1966: 295)

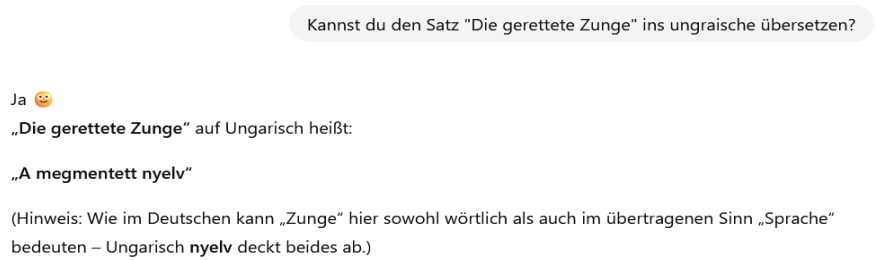
2. Mennyi kreativitásra van szükség a fordítás során?

A kreativitás fogalmának meghatározása komoly kihívások elé állította a kutatókat, de ezeknek az elméleteknek az átfogó bemutatása nem képezi a tanulmány tárgyát. Az irodalmi műfordítás szempontjából a modern kreativitáskutatások atyjának tekinthető Guilford (1950) kreativitásfogalmát vesszük alapul, mely szerint „a kreativitás alkotóképességet, teremtőképességet jelent, amely során a különféle képességek szerveződése lehetővé teszi az elszigetelt tapasztalatok összekapcsolását, újszerű értelmezését és új formában történő megjelenését" (Guilford 1950: 144). Guilford kiemelte a divergens gondolkodás szerepét, amely magában foglalja a többféle ötlet generálásának képességét. (Csíkszentmihályi 1996: 27) kreativitásmeghatározása a kreativitáskomponensek szerepét emeli ki: „A kreativitás egy három részből álló rendszer összefüggéseiben figyelhető meg: Az első kreativitás komponens a tartomány, a kulturális közeg (domain): amely szimbolikus szabályok és procedúrák sorát tartalmazza; a második kreativitás komponens, a domaint kiegészítő társadalmi mező (field), amely lehetővé teszi, támogatja vagy éppen megakadályozza a megfelelő kulturális közeg átalakulását. Ez utóbbi szereplői határoznak arról, hogy az egyének mely ötletei, alkotásai válnak a kulturális közeg részévé. Végül a kreatív rendszer harmadik összetevője maga a személy." (Csíkszentmihályi 1996: 28) A kreativitáskomponensek szempontjából tanulságos lehet mind a forrásnyelvi, mind a célnyelvi szöveg alkotójának vizsgálata. Az irodalmi szöveg létrehozása már önmagában véve egy kreatív folyamat, mely során az egyes komponensek befolyásolják az irodalmi produktumot. Elias Canetti irodalmi munkásságát nagymértékben meghatározó kulturális közeg a szefárd zsidó hagyományok, majd a bécsi modernizmus és a német nyelvű irodalmi környezet. Gyerekkorának társadalmi közege az Oszmán Birodalom örökségét és az európai modernitást ötvöző bulgáriai Ruszcsuk (ma Rusze), amelynek bábeli zűrzavarában a szefárd zsidó közösség is otthonra lelt. A harmadik komponens a szerző, aki egy előkelő szefárd zsidó családba született, amelynek ősei az 1492-es kiűzetés után Spanyolországból az Oszmán Birodalomba vándoroltak és a spanyolnak egy régies változatát, a ladinó nyelvet beszélték.

Ha ugyanezeket a komponenseket megvizsgáljuk a fordító esetében – hiszen az ő fordítói tevékenysége is kreatív folyamat –, akkor láthatjuk, hogy fordítóként mely nehézségekbe ütközött. Sárközy Elga 1931 és 2012 között élt és fordítóként tevékenykedett. „Sok száz könyvet fordított magyarra: szépirodalmat, szakácskönyveket, Konrad Lorenz összesét, Brechtet, Grasst, Canettit, gyermek és ifjúsági könyveket. A kiadók, szerkesztők az utolsó percig adtak munkát neki; a régi iskolához tartozott még; megbízható volt, pontos, gyors, húsz órákat is dolgozott egyhuzamban,

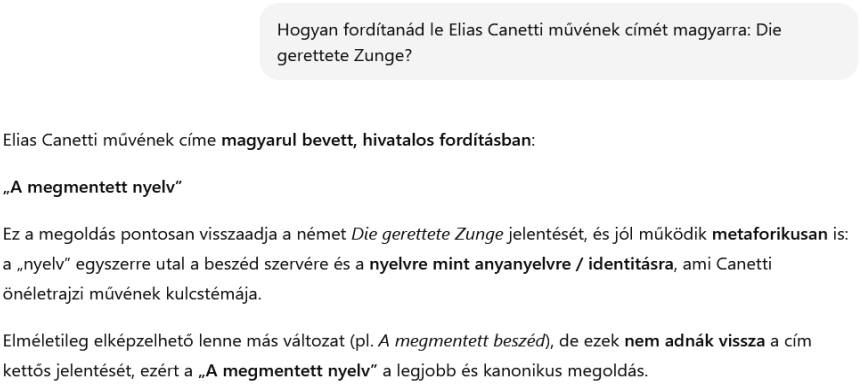
ha kellett" (Bächer 2012). Elias Canetti első önéletrajzi kötete, a *Die gerettete Zunge*, amelyben a zsidó kulturális és nyelvi hagyományok kiemelt szerepet kapnak, a szerző alkotói folyamatának eredményeként egy komplex, identitásközpontú narratívát hoz létre. A mű címe már önmagában jelentős fordítási kihívást jelent, mivel a *nyelv* lexéma poliszém jellege révén egyszerre utal a testi szervre és a nyelvre mint kommunikációs és kulturális rendszerre. A magyar cím *(A megőrzött nyelv)* nem formális ekvivalencián alapuló megoldás, hanem funkcionális-dinamikus ekvivalenciára törekvő fordítói stratégia eredménye. A címfordítás során a fordító eltávolodik a *gerettet* ('megmentett') elsődleges lexikai jelentésétől, és a 'megőrzött' választásával olyan jelentéskomponenst aktivál, amely képes egyszerre közvetíteni a gyermekkori traumatikus élmény narratív kontextusát és Canetti nyelvekhez, illetve nyelvválasztásához kapcsolódó identitáskérdését. Ez a megoldás a célnyelvi befogadó számára pragmatikailag és kulturálisan is motivált értelmezési keretet teremt. Guilford kreativitásfogalmához visszanyúlva megállapítható, hogy a fordítói munka ebben az értelemben divergens gondolkodást igénylő tevékenység: a fordító a forrásnyelvi szövegben jelen lévő, látszólag elkülönülő jelentésrétegeket összekapcsolja, új kontextusba helyezi, majd a célnyelvben olyan megoldást hoz létre, amely egyszerre felel meg a szövegfunkcionális, kulturális és befogadói elvárásoknak. Sárközy Elga a cím fordításában anélkül, hogy az értelemkövetést feladta volna, figyelembe vette Canetti nyelvekhez fűződő szoros kapcsolatát, a német nyelv identitásteremtő szerepét és az emlékező író gyermekkori félelmeit. Ezen a ponton érdemes utalni Klaudy Kinga megközelítésére is, mely szerint a fordítás olyan „alkotó tevékenység", ahol a „fordító minden egyes mondat lefordításakor számtalan választás előtt áll, tevékenységének eredménye – a célnyelvi szöveg – számtalan választás, számtalan döntés eredménye" (Klaudy 1994: 19). Kappanyos András a gépi fordítások vizsgálata kapcsán beszél egy ún. kreatív zónáról, ahol a fordító a kognitív közléseken túl saját kreatív döntéseivel alakítja a fordítást: „Megfogalmazhatjuk tehát azt a hipotézist, hogy a kognitív zónában zajló átkódolási munka minden fordítási folyamatnak alapértelmezett művelete, és ehhez járul az esetek egy részében a kreatív zónában elvégzendő »teremtő áttétel« feladata" (Kappanyos 2024: 77). Schreiber javaslata szerint a kreativitás fogalmát akkor alkalmazzuk, ha egy adott fordítási problémára az érintett nyelvpárban (még) nincs standard megoldás (Schreiber 2017: 224). E javaslat kiegészíthető azzal a megállapítással, hogy a műfordítás területén a kreativitás éppen abban ragadható meg, amikor a fordító túllép a konvencionalizálódott, standardizált megoldásokon, és helyettük egyedi, innovatív nyelvi megoldásokat, illetve kreatív szóhasználatot alkalmaz.

A mesterségesintelligencia-alapú számítógépes modell, a ChatGPT által javasolt *A megmentett nyelv* cím a *gerettet* ige elsődleges lexikai jelentésére épít, ami szemantikailag pontos és értelmezhető megoldást eredményez, ugyanakkor fordítástudományi szempontból kevésbé tekinthető kreatívnak, mint Sárközy Elga címválasztása. Az utóbbi fordítás ugyanis nem pusztán denotatív megfeleltetésre törekszik, hanem nagyobb mértékben mozgósítja az asszociatív és stiláris jelentésrétegeket, ezáltal összetettebb interpretációs horizontot nyit meg az eredeti mű számára.



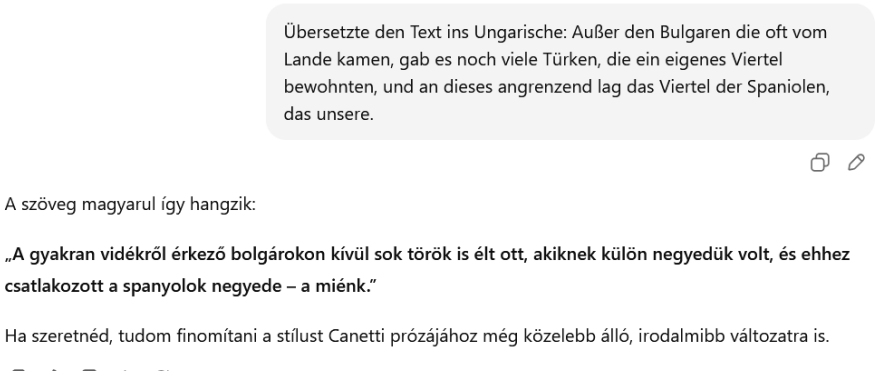
1. ábra. *Fordítási párbeszéd a ChatGPT-ben a mű címével kapcsolatban*

A ChatGPT által végzett fordítás akkor is ugyanazt az eredményt hozta, amikor azt az utasítást kapta, hogy Elias Canetti *Die gerettete Zunge* című regényének címét fordítsa le.



2. ábra. *Fordítási párbeszéd a ChatGPT-ben a szerző nevének megadásával*

Attól a pillanattól kezdve, hogy a ChatGPT rendelkezett azzal az információval, hogy a szerző Elias Canetti, minden további fordítási felkérésben rá hivatkozott:



3. ábra. *Fordítási párbeszéd a ChatGPT-ben a szerző stílusában*

Annak ellenére, hogy a ChatGPT mesterségesintelligencia-alapú, transzformer architektúrára épülő neurális nyelvi modell, amelynek betanítása kiterjedt, emberek által létrehozott, többnyelvű szövegkorpuszokon történt – beleértve hírszövegeket, szépirodalmi műveket, tudományos publikációkat, közösségimédia-diskurzust és beszélt nyelvi adatokat is –, az irodalmi fordítás területén mutatott kreatív teljesítménye jelenleg elmarad a humán fordítók absztrakciós és interpretatív képességeitől. Elias Canetti önéletrajzi regényében több olyan meghatározó irodalmi élményt tárgyal, amelyek jelentős szerepet játszottak személyes és intellektuális identitásának megszilárdulásában, valamint érdemben hozzájárultak írói szemléletének és alkotói gyakorlatának formálódásához. Gyorsírásórán ismerkedett meg Johann Peter Hebel *Kincsesládikó* című válogatott elbeszéléseivel, amelyek azonnal erős érzelmi hatást gyakoroltak rá. A kötet nyitó darabja, a *Denkwürdigkeiten aus dem Morgenland* (*Napkeleti nevezetességek*, ford. Halasi Zoltán) Törökországban játszódik, amely térséghez nagyszülei révén személyes kötődés fűzte, s ez jelentősen hozzájárult az olvasmányélmény intenzitásához. Ugyanebben a kötetben található a *Kannitverstan* című történet is, amellyel a többnyelvű közegben nevelkedő kisfiúként mélyen azonosulni tudott. Mivel szülei „szerelemnyelve" a német volt, amelyet gyermekkorában nem értett, gyakran élte át a nyelvi kívülállás tapasztalatát: „úgy bámultam én is, hallván a szüleim szavait, amikor számomra ismeretlen nyelven társalogtak" (Canetti 1989: 303). E személyes élmény következtében különös empátiával fordult a történet iparoslegényének alakja felé, aki maga is „ámult-bámult a számára érthetetlen dolgok […] láttán". A főhős amszterdami tartózkodása során megpillantott egy virágokkal gazdagon ékesített, lenyűgöző házat, s egy járókelőtől érdeklődött annak tulajdonosáról. Válaszul mindössze annyit kapott: „Kannitverstan". Hasonló félreértés ismétlődött meg később a kikötőben, majd egy temetési menet kapcsán is, ahol ugyanaz a név hangzott el. Az egymásra rímelő helyzetek hatására a főhős arra a következtetésre jutott, hogy a leggazdagabbnak hitt ember sem viheti magával vagyonát a sírba. A *Kannitverstan* egy lexikalizált félrehallás, egy pragmatikai félreértés eredménye. A kifejezés a holland *Ik kan niet verstaan* ('nem értem') mondat németes fonetikai értelmezéséből születik, amelyet a főhős tulajdonnévként azonosít. Sárközy Elga „Mittudomén" fordítása strukturális párhuzamot teremt, egy teljes mondat *(Ich kann nicht verstehen / Ik kan niet verstaan)* névként való újraértelmezéséből keletkezik. Funkcionális megfeleltetésről beszélhetünk, hiszen nem az eredeti nyelvi forma elemeit ülteti át, hanem annak kommunikatív hatását és félreértéspotenciálját reprodukálja a célnyelvben.

Ha összevetjük Sárközy Elga honosító fordítását a magyar nyelvű kötetben szereplő „Kaniferszta" alakkal (Halasi Zoltán fordítása), akkor elmondhatjuk, hogy az utóbbi fonetikai-transzkripciós megoldás, amely az idegen nyelvi hangzás visszaadására törekszik. A kifejezés jelentéstartalma kevésbé érthető a magyar olvasó számára, ugyanakkor erőteljesebben hangsúlyozza az idegenség és érthetetlenség élményét, amely a történet alaphelyzetét meghatározza. Míg a *Mittudomén* fordítás elsősorban az érthetőségre és a pragmatikai ekvivalencia megteremtésére törekszik, addig a *Kaniferszta* az idegenség nyelvi tapasztalatát, illetve az érthetetlenség hangzásbeli dimenzióját helyezi előtérbe. A két megoldás kreativitáselméleti szempontú

összevetése alapján megállapítható, hogy Sárközy Elga fordítása inkább a „kreatív zónába" sorolható, ahol markánsabban érvényesül a Kappanyos András (2024: 77) által leírt „teremtő áttétel" elve. Ez a fordítói stratégia tudatosan eltávolodik a 'nem értem' kifejezés szó szerinti megfeleltetésétől, és egy köznyelvileg beágyazottabb, idiomatikus formát választ, amely képes megőrizni az eredeti szöveg pragmatikai hatását, valamint annak tanmesei és ironikus jelentésrétegeit. A ChatGPT által végzett fordítás meghagyja a címet az eredeti *Kannitverstan* alakban és felkínálja a következő kiegészítést: A „Kannitverstan" szó Johann Peter Hebel híres novellájában (1826) szerepel, és nem egy valódi név, hanem egy félreértésből született kifejezés. A történetben egy idegen férfi, aki nem beszéli a helyi nyelvet, hall valakit mondani: „Ich kann nicht verstan" (régi nyelven: „Ich kann nicht verstehen"), ami modern németül annyit jelent: „Nem értem". Ennek alapján indokolható fordítói döntés, hogy a cím az eredeti „Kannitverstan" alakban maradjon, hiszen a szó jelentése és humorforrása éppen a német kifejezés félrehallásából fakad; egy magyarított változat ezt a nyelvi játékot és a történet alaphelyzetét a háttérbe szorítaná.

3. A honosító fordítói módszer kreatív aspektusa

Az irodalmi szövegre egy konkrét társadalmi-kulturális kontextusban született alkotásként tekinthetünk, amelynek üzenete az adott társadalmi-kulturális közegben értelmezhető. A szakirodalomban általánosan elfogadott két alapvető fordítói stratégia elkülönítése, amelyeket a forrásszöveg és a befogadó kultúra kapcsolatának kezelése alapján honosító, illetve idegenítő stratégiaként szokás meghatározni, attól függően, hogy a fordító milyen mértékben igazítja a szöveget a célnyelvi-kulturális közeg elvárásaihoz. Fischer Márta úgy véli, hogy szépirodalmi szövegek fordítása esetén általában „a honosítást tekintjük követendő stratégiának, hiszen a cél az, hogy a célnyelvi olvasóhoz minél közelebb kerüljön a szöveg" (Fischer 2023: 8).

Vermes véleménye szerint „egy honosító fordítás tipikusan megváltoztatja, vagy egyenesen eltünteti a célnyelvi kultúra számára idegen feltevéseket, annak érdekében, hogy a feldolgozási erőfeszítés szintjét viszonylag alacsonyan tartsa" (Vermes 2020: 52). Míg azonban a honosító fordítási megoldás a célnyelvi olvasó feladatát megkönnyíti, addig a fordító munkáját jelentősen megnehezítheti. Miközben közelebb hozza a célnyelvű olvasóhoz a szöveget, kreatív folyamatokat, választások sorozatát hajtja végre.

Kußmaul abból indul ki, hogy a fordítások önmagukban véve kreatívak, mivel a fordítónak az eredeti és a célnyelv közötti strukturális különbségek esetén szükségszerűen kreatív megoldásokhoz kell folyamodnia. Megállapítása a következő definíción alapszik:

A kreatív fordítás az eredeti szöveg szükségszerű átalakításából jön létre, és valami többé-kevésbé újat hoz létre, amelyet egy adott időpontban és egy adott (al)kultúrában a szakértők – vagyis egy paradigma képviselői – egy meghatározott felhasználási célnak megfelelően többé-kevésbé adekvátként fogadnak el. (Kußmaul 2000: 31, saját fordítás)

Valóban megállapítható, hogy a fordító „még a legegyszerűbb mondat fordításakor is bonyolult műveletsort végez" (Klaudy 1994: 17), mivel a forrás- és a célnyelv lexikai, valamint grammatikai eltérései szükségessé teszik különféle átváltási műveletek alkalmazását. Ez különösen érvényes a kultúraspecifikus kifejezések (Vermes 2020: 49) fordítására, ahol az átváltás nem automatikus módon megy végbe, hanem nagymértékben támaszkodik a fordító háttértudására, kulturális kompetenciájára és nyelvi kreativitására.

Elias Canetti önéletrajzi kötetében számos topográfiai kifejezés szerepel, hiszen a szerző ebben a fiatal életszakaszában több országban élt és különböző városokban járt iskolába. A topográfiai kifejezések fordítására általában véve jellemzőek (Vermes 2020: 57) gondolatai: „Az idegenítő megközelítés a személyekre és a topográfiára vonatkozó kifejezések esetében a legkifejezettebb, amelyeket többnyire átvitellel fordít a fordító, hiszen ezek alapozzák meg a történet kulturális és fizikai helyszínét illető kontextuális feltevéseket" (Vermes 2020: 57). Az önéletrajz fordításában viszont találunk ellentétes példát, melynek fordításakor a fordító a honosító módszert alkalmazta: a *Sophienbrücke* kifejezést mind a ChatGPT, mind a humán fordító *Zsófi-hídnak* fordította. A *Zsófi-híd* változat annál is inkább váratlan, mert a topográfiai nevek túlnyomó többségében a fordító idegenítő stratégiát alkalmaz, pl. *Josef-Gall-Gasse* (Canetti 1982: 106), *Rämistrasse, Schanzenberg* (Canetti 1982: 278). Ez arra utal, hogy a fordító fontosnak tartja az eredeti kulturális és földrajzi közeg megőrzését, illetve az autentikus térélmény közvetítését. A *Zsófi-híd* alak ugyanakkor jól mutatja, hogy a fordítói gyakorlat nem kizárólag egyetlen stratégia következetes érvényesítésére épül, hanem eseti mérlegelés eredménye: bizonyos esetekben a jelentés átláthatósága és a célnyelvi befogadhatóság érdekében a fordító a honosítás eszközéhez nyúl. Ez a jelenség tovább erősíti azt a megállapítást, hogy a kultúraspecifikus elemek fordítása során a döntések nem automatizálhatók, hanem a kontextus, a névtípus és a befogadói szempontok együttes figyelembevételét igénylik.

4. Összegzés

A fordítási folyamatot vizsgálva a fordító általában a forma és a tartalom közötti konfliktus középpontjában áll – és a kreativitás az, ami megteremti az egyensúlyt. A vizsgált példák megmutatták, hogy a ChatGPT korrekt fordítási javaslataival összehasonlítva a humán fordító megoldásai a guilfordi értelemben kreatív alkotóképességgel, teremtőképességgel kapcsolják össze a szerzőről és a konkrét műről szerzett tapasztalatokat, és ezzel a szöveg újszerű értelmezését teremtik meg áthidalva a kulturális különbségeket. Ez a különbség abban is megmutatkozik, hogy míg a gépi fordítás elsősorban a nyelvi megfeleltetések pontosságára törekszik, addig a humán fordító döntéseiben hangsúlyosabban jelenik meg a kontextus- és a stiláris érzékenység. A kreativitás így nem pusztán esztétikai többletet jelent, hanem a jelentésközvetítés elengedhetetlen eszközévé válik, különösen a kultúraspecifikus elemek esetében. Ennek fényében a fordítás nem egyszerű reprodukciónak, hanem értelmező és újrateremtő folyamatnak tekinthető, amelyben a fordító aktív közvetítő szerepet tölt be a két kultúra között.

Irodalom

Bächer Iván 2012. Sárközi Elga. *Vasárnapi Hírek.* https://www.vasarnapihirek.hu/izles/bcher_ivan_sarkozy_elga (Letöltve: 2026. 01. 20.)

Bazsóné Sőrés Marianna 2024. Mihail Bulgakov A fehér gárda című regényének német nyelvű újrafordítása. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* 17/1, 116–127. https://doi.org/10.32977/anyk.2024.009

Canetti, Elias 1982. *A megőrzött nyelv. Egy ifjúkor története.* Fordította Sárközy Elga. Budapest: Európa Könyvkiadó.

Canetti Elias 1979. *Die gerettete Zunge. Geschichte einer Jugend.* Frankfurt am Main: Fischer Verlag.

Fischer Márta 2023. Honosítsunk vagy idegenítsünk? Fordítási stratégiák a szövegszinttől a terminusig. *Fordítástudomány* 25/1, 5–25.

Guilford, Joy Paul 1950. Creativity. *American Psychologist* 5, 444–454.

Gusdorf, Georges 1966. Voraussetzungen und Grenzen der Autobiographie. In: Fischer, Ernst: *Bemerkungen zu Elias Canettis „Masse und Mach*“. Literatur und Kritik H. 7. 12–20.

Halasi Zoltán 1993. *A világosság harmata*. 1438. https://epa.oszk.hu/01000/01050/00193/pdf/EPA01050_holmi_1993-10.pdf

Horváth Géza 2022. A műfordításról dióhéjban – Gondolatok és gyakorlati példák a műfordítás oktathatósága kapcsán. In: Horváth Géza: *A lehetségestől a valóságosig. Tanulmányok a német irodalom, kultúra és a műfordítás köréből.* Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó. 237–249.

Kappanyos András 2024. Kognitív, kreatív és kádencia-zóna: az értelemkövetés változó léptéke és felbontása a fordítási folyamatban. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* 17/1, 73–87. https://doi.org/10.32977/anyk.2024.006

Kardos László 1966. A műfordítás kérdései. In: Kardos László: *Közel és távol.* Budapest: Magvető Kiadó.

Klaudy Kinga 1994. *A fordítás elmélete és gyakorlata. Angol / német / francia / orosz példatárral.* Budapest: Scholastica.

Kußmaul, Paul 2000. *Kreatives Übersetzen.* Tübingen: Stauffenburg Verlag.

Misch, Georg 1989. Begriff und Ursprung der Autobiographie. In: Günter Niggl. (Hrsg.): *Die Autobiographie: zu Form und Geschichte einer literarischen Gattung*. Darmstadt: Wiss. Buchges. 33–55.

Schreiber, Michael 2017. Kreativität in Translation und Translationswissenschaft: Zwei Fallbeispiele und ein Vorschlag. [Kreativitás a fordításban és a fordítástudományban: két esettanulmány és egy javaslat.] In: Larisa Cercel, Marco

Agnetta, María Teresa Amido Lozano (Hrsg.): *Kreativität und Hermeneutik in der Translation.* Tübingen: Narr, 349–358.

Schreiber, Michael 2023. Zum Begriff der Kreativität aus translationswissenschaftlicher Sicht, insbesondere im Hinblick auf Phraseologismen. *trans-kom* 16 [2]: 222–232.

Vermes Albert 2020. *Fordítás és kontextus. A másodlagos kommunikációs helyzetek kezelésének lehetőségei a fordításban.* Eger: Líceum Kiadó.